

MUAVİYE b. EBÛ SÜFYÂN DÖNEMİNDE EMEVİLERİN İSTANBUL SEFERİ VE MÜSLÜMANLARIN KAPIDAĞ YARIMADASINDAKİ İZLERİ

Fatih SARIKAYA*

Öz

Kapıdağ yarımadası Marmara Denizi havzasında coğrafi ve stratejik açıdan önemli bir yere sahiptir. Boğazlara ve İstanbul'a yakın olması geçmişte de insanların dikkatini çekmiştir. Nitekim Müslümanların VII. yüzyılda gerçekleştirdiği ve yedi yıl devam ettiği düşünülen İstanbul seferinde, deniz kuvvetleri tarafından kış aylarını geçirmek için konaklama merkezi olarak kullanıldığı kaynakların bir kısmında ifade edilmiştir. Lakin verilen bu bilginin yeterince sorgulanmamış olması, konunun önemine binaen dikkatli bir şekilde incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Zira böyle erken bir dönemde Müslümanların, Kapıdağ yarımadasını pek de kısa sayılamayacak bir zaman diliminde konaklama merkezi olarak kullanması önemlidir. Aynı zamanda tarihte Grek ateşi olarak da isimlendirilen, suda dahi yanabilen ve bu sebeple gemilere karşı oldukça etkili olan madde ilk defa bu sefer esnasında kullanılmıştır. Seferi araştırmacılar açısından daha da önemli hale getiren bu hadiselerden hareketle elinizdeki çalışmada, Muaviye b. Ebû Süfyân döneminde gerçekleşen İstanbul seferi ve Müslümanların kışladığı Kapıdağ yarımadası ele alınmış olup, aynı zamanda burada o döneme ait Müslümanlardan kalma izlerin varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Muaviye, Emevilerin İstanbul Seferi, Kapıdağ Yarımadası, Bizans, Grek Ateşi*

Abstract

The Expedition of the Umayyads to Istanbul and the Traces of Muslims in the Kapıdağ Peninsula during the Reign of Muawiya bin Abi Sufyan

Kapıdağ peninsula has a geographically and strategically important place in the Marmara Sea basin. Its proximity to the Straits and Istanbul has attracted the attention of people in the past. As a matter of fact, it is stated in some of the sources that it was used as an accommodation centre by the naval forces to spend the winter months during the Istanbul expedition of the Muslims in the 7th century, which is thought to have lasted for seven years. However, the fact that this information has not been sufficiently questioned has revealed the need for a careful examination of the importance of the

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir. E-posta: fasky@gmail.com ORCID: 0000-0002-5430-8348
(Makale Gönderim Tarihi: 09.11.2023 - Makale Kabul Tarihi: 22.04.2024)

subject. Because it is important that Muslims used the Kapıdağ peninsula as an accommodation centre in such an early period, which cannot be considered as a short period of time. At the same time, the substance called Greek fire, which can burn even in water and is therefore very effective when used against ships, was used for the first time during this expedition. Based on these events that make the expedition even more important for researchers, this study deals with the Istanbul expedition and the Kapıdağ peninsula where Muslims wintered, and at the same time, it is tried to determine whether there are still traces of Muslims from that period.

Keywords: *Muawiya, Umayyad Campaign to Constantinople, Kapıdağ Peninsula, Byzantium, Greek Fire.*

Giriş

Hızlı Peygamber'in vefatının ardından Hulefâ-yi Râşidîn döneminde hızla gerçekleşen fetih hareketleri kısa zamanda Müslümanların oldukça geniş bir coğrafyaya hâkim olmasını sağladı. Bu süreçte Sâsânî Devleti ortadan kaldırılmış, Bizans'ın özellikle Akdeniz'e kıyısı olan Suriye, Filistin ve Mısır gibi birçok bölgesi ele geçirilmişti. Kara savaşlarında çevresine üstünlük sağlayan Müslümanların sınırlarının deniz kıyısına ulaşmasıyla ele geçirdikleri topraklardaki mirası ustalıklı kullanılarak denizcilik alanında da hızlı bir gelişme göstermelerini beraberinde getirdi. Ardından deniz aşırı seferlere başlayan Müslümanlar, Akdeniz'de Bizans'ın aleyhine fetihler yapmaya başlamışlardı. Öyle ki, kara üzerinde birçok zorlukla aşabilecekleri mesafeleri, denizden çok daha hızlı ve zahmetsiz bir şekilde geçebiliyorlardı. Bu kabiliyetleri elde eden Müslümanlar artık uzak bölgelere daha rahat ve hızlı bir şekilde ulaşma imkanını elde etmişlerdi. İşte bütün bu gelişmeler Müslümanların en önemli hedeflerinden biri olan Bizans'ın başkenti İstanbul'u fethetmek için, onların yeni bir harekât gücü elde etmelerini sağlamıştı.

Müslümanların sistemli bir şekilde Bizans üzerine gerçekleştirdiği seferler VII. yüzyılın ikinci çeyreği ile başlamış ve üçüncü çeyreğinde İstanbul'a kadar ulaşmıştır. Lakin bu esnada İslam devletinde yaşanan iktidar değişiklikleri ve çıkan isyanlar sürecin olumsuz etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Hz. Osman döneminde başlayan huzursuzluk ortamının özellikle Hz. Ali'nin hilafeti döneminde siyasî kutuplaşma ve ardından mücadelelere dönüşmesi, sonrasında Muaviye'nin iktidarı ele geçirip yeni bir yapılanmaya gitmesi sonucu oluşan memnuniyetsizlik, devletin enerjisini daha çok içeride harcamasına sebep olmuştu. Her ne kadar bu süreçte özellikle Bizans üzerine fetih hareketleri devam etse de devletin istikrarlı ve sükunetli bir ortamda gerçekleştireceği seferler kadar etkili olamayacağını tahmin etmek mümkündür. Aynı zamanda bu durum tarih yazımı açısından da bazı sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştı. Zira İslam coğrafyasında bulunan tarihçilerin dikkatini daha çok içerideki meseleler çekmiş, dolayısıyla eserlerinde farklı coğrafyalara yapılan fetih hareketlerine yeterince yer verememelerine neden olmuştu. Tabii bu eksikliği tek bir nedene bağlamak gerçeği yeterince açıklamaz. Bunun başka sebepleri de olmalıdır. Mesela dönemin şartlarında yazarların henüz coğrafya bilgilerinin yeterli seviyeye ulaşmamış olmasının, askeri seferler hakkında detaylı bilgiler vermelerine engel olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu durum özellikle İslam devleti sınırları ötesi söz konusu olduğunda bazı hataları beraberinde getirmiştir. Nitekim yapılan çalışmada bu açıca karşımıza çıkmış ve Emevî ordusunun sefer esnasında kış aylarında konakladığı yer konusunda bölgesel hatalı

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

bilgilendirmenin yanında coğrafi yer adlarında karışıklık yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmada konu ele alınıp değerlendirilmiş ve hatalı bilgilerin nedenleri incelenmiş, meselenin hakikatine ulaşma noktasında konuya katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Müslümanların İstanbul üzerine gerçekleştirdiği seferler her ne kadar Emeviler döneminde istenilen neticeyi vermemiş olsa da bu durum Bizans'ı rahatsız edici bir süreçtir. Ancak Akdeniz'deki hakimiyetin Müslümanların eline geçmiş olması, İstanbul üzerine denizden yapılan seferleri önceden durdurma imkanını Bizans'ın elinden almıştı. Bu duruma bir çözüm arayan Bizans, çalışmamızın konusu olan İstanbul seferi esnasında ilk defa Grek ateşini kullanmış ve bu sayede başarı da elde etmiştir. Ama bu ateşin seferin hangi aşamasında kullanıldığı ise henüz tam anlamıyla netliğe kavuşmamıştır. Çalışmada ele aldığımız konulardan biri de bu olmuş ve mümkün olduğunca mesele incelenip açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Müslümanlar tarafından Bizans topraklarına gerçekleştirilen seferlere, özellikle erken dönemlerde bazı sahâbilerin ve tâbiinden kişilerin iştirak ettikleri bilinmektedir. Gerek peygambere olan yakınlıkları gerekse İslamiyet'in yayılmasındaki hizmetlerinden dolayı ayrı bir yere sahip olan öncelikle sahâbiler ve ardından onları gören tâbiinden kişiler, sonraki nesiller açısından oldukça önemli bir yere sahiptirler. Nitekim bu çalışmanın ortaya çıkmasında da Kapıdağ yarımadası civarında sahâbe mezarlarının olduğu ile ilgili iddialar etkili olmuştur. Dijital ulusal basına yansiyacak kadar ön plana çıkan bu iddialar¹, bölgede bulunan halktan kişiler ile yaptığımız görüşmeler neticesinde onların da bu iddialara destek vermeleri konuyu daha da ilgi çekici hale getirmiştir. Kapıdağ yarımadasındaki Hamamlı köyü sakinlerinden Mustafa Başboğa ile 5 Mayıs 2023 tarihinde yaptığımız görüşmede bizleri köyün dışında bulunan bir zeytin bahçesine götürmüştür. Burada bulunan kabir yapısının sahâbiye ait olduğunu (Ek. 1) ve yine aynı bölgede kabir hüviyetini kaybetmiş beş tane daha sahabe mezarının bulunduğunu ifade ederek yerlerini göstermiş, ayrıca yarım asır öncesine kadar bu mezarlara ait büyük taşların bulunduğunu ancak zamanla kaybolduğunu ifade etmiştir. Çalışmada bu durumlar göz önüne alınarak kaynakların müsaade ettiği ölçüde sefere katılanların ayrıntılı bir listesi çıkarılıp, onların kimlikleri ve Anadolu coğrafyasında mezarlarının olup olmadığı konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Erken dönem İstanbul seferlerinden birinin ele alındığı bu çalışmada; hem seferin detayları üzerinde tartışılarak incelenmeye gayret edilmiş hem de Anadolu coğrafyasında özellikle Kapıdağ yarımadasında Müslümanlardan izler bulunmaya çalışılmıştır.

1. İslam-Bizans Mücadelesinin İlk Safhaları ve Müslümanların Anadolu'ya Girişi

Hz. Peygamber zamanında Bizans ile gerçekleştirilen Mûte Savaşı (8/629) ve ardından Tebük Seferi (9/630) İslam Devleti-Bizans mücadelesinin başlangıç safhasını teşkil etmektedir. Hz. Ebû Bekir döneminde Ecnâdeyn Savaşı (13/634) ile Bizans

¹ Erişim: 10.07.2023, <https://www.mynet.com/bandirmada-vefat-eden-16-sahabenin-ve-tabiinin-kabirleri-tespit-edilecek->; erişim: 10.07.2023; <https://www.memurlar.net/haber/246168/bandirma-da-vefat-eden-16-sahabenin-ve-tabiinin-kabirleri-tespit-edilecek.html>

ordularını mağlup eden Müslümanlara, Filistin ve Suriye'nin kapıları açılmış, Hz. Ömer döneminde gerçekleşen Yermük Savaşının (15/636) zafer ile sonuçlanmasıyla Bizans'ın bölgedeki varlığı sona ermişti.² Müslümanların Suriye bölgesi civarında hakimiyet sağlamaları sonucunda Toroslar Müslüman Araplarla Rumlar arasında tabii sınır haline gelmişti.³ Bu süreçten sonra bilhassa Muaviye'nin Şam valisi olmasıyla birlikte Müslüman Araplar ile Rumlar arasındaki ilişki yeni bir boyut kazanıyordu.

Bilindiği üzere Suriye bölgesi, Yermük zaferinden sonra Müslümanlar tarafından kuşatılıp fethedilmişti. Ancak birkaç sene sonra, daha doğrusu 18 (639-640) yılında çıkan veba salgını birçok Müslüman komutan ve idarecinin hayatını kaybetmesine sebep oldu. Bunlar arasında Şam valisi olan Ebu Ubeyde b. Cerrâh da vardı. Haberler Hz. Ömer'e ulaşınca, Muaviye'nin ağabeyi Yezid b. Ebî Süfyan Şam valisi olarak tayin edilmişti. Ancak onun da kısa bir süre sonra hastalanıp ölmesi üzerine, Hz. Ömer onun valilik yaptığı yerlere kardeşi Muaviye'yi vali olarak atamıştı.⁴ Ardından Hz. Osman da hilafeti döneminde Muaviye'yi bütün Suriye'nin valisi olarak tayin etmişti.⁵ Bu görevlendirmenin ardından Muaviye bilhassa Hz. Osman döneminde Bizans topraklarına gerçekleştirdiği askeri seferleri daha planlı hale getirmiştir.⁶ Hatta bazı dönemler hariç seferlerin her sene yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Yaz ve kış aylarında yapılan bu seferlere⁷ sırasıyla sâife ve şâtiye veya meştâ denilmiştir. Kış mevsiminin zorlu şartlarından dolayı daha çok yaz aylarında gerçekleştirilen seferlerden bazen dönülmeyip kış mevsimi Anadolu'da geçirilirdi.⁸ Müslümanların sağladığı başarılar neticesinde Antakya ve civarını terk etmek durumunda kalan Bizans'ın, buralardaki kalelerde bulunan halkları da yanlarında götürdükleri bilinmektedir. Bu durum Müslümanların Bizans topraklarına yaptıkları yaz ve kış seferleri esnasında ordular için bazen tehdit oluşturuyordu. Zira kalelerin boş olması bazen Bizanslılar tarafından kullanılmış, bölgeyi tedbirsiz geçen Müslüman ordularına saklandıkları yerlerden çıkıp saldırmışlardır. Muaviye bu duruma karşı Amuriye (Amorion)⁹ seferi sırasında boş olan kalelere Müslüman halklarından bir kısmını yerleştirerek olası tehditleri önlemeye çalışmıştır.¹⁰ Antakya'ya hâkim olan Müslümanlar buradan Anadolu içlerine doğru seferlerine devam etmişlerdir. Daha Muaviye'nin valiliği döneminde Çukurova'da Misis ve Tarsus'u, diğer taraftan kuzeyde Urfa'yı ve ardından Malatya'ya kadar olan bölgeyi ele geçirmişlerdir. Hatta Bizans üzerine sefere gitmeyi planlayan Muaviye, Malatya'yı tahkim ederek burayı ordugâh olarak kullanmaya başlamıştır.¹¹ Bizans topraklarına yapılan seferlerde başarılı

² Yıldız 1993, cilt 10, s. 385.

³ Küçükaşçı 2015, s. 35.

⁴ Belâzurî 2002, s. 199-201.

⁵ Belâzurî 2002, s. 181; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 122.

⁶ Apak 2009, s. 101.

⁷ Belâzurî 2002, s. 233.

⁸ Küçükaşçı 2009, cilt 36, s. 185.

⁹ İstanbul'dan Çukurova'ya giden Bizans askerî yolu üzerinde Emirdağ'ın (Aziziye) 12 km. kadar doğusunda Hamzahacılı ve Hisar köylerinin yakınındaki şehir ve kale. DİA cilt 3, 1991, s. 79.

¹⁰ Belâzurî 2002, s. 234-235; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 91.

¹¹ Belâzurî 2002, s. 235-266.

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

olan Muaviye ve askerleri Bizans'a 25 (645-646) yılında gerçekleştirdikleri seferde Anadolu içlerinde bulunan Ammuriye'ye kadar ulaşıp şehri kuşatmışlardı.¹²

Bir taraftan kara seferlerine devam eden Muaviye diğer taraftan da ele geçirilen tersanelerin katkısıyla¹³ donanma altyapısını oluşturmuş ve deniz aşırı seferlere çıkmak için hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Hz. Ömer tarafından vali tayin edilmesinden kısa bir süre sonra Kıbrıs adasına sefer düzenlemeyi düşünen Muaviye, bu izni ancak Hz. Osman'ın halifelğinde alabilmişti. İlk deniz aşırı seferini 28 (648-649) veya 29 (649-650) yılında Kıbrıs adası üzerine gerçekleştiren ve adayı fetheden Müslümanlar¹⁴, sonrasında adada kalan birliklerle buradan pek çok sefer düzenlemeye başlamışlardı.¹⁵ Diğer taraftan İslam orduları Mısır¹⁶, Trablus, İfrikiye¹⁷ bölgesini de ele geçirmişlerdi. Hatta Muaviye'nin halifelliği döneminde Sicilya adasına seferler düzenlemişler ve buradaki birçok yerleşim yerini fethetmişlerdi.¹⁸ Kıbrıs'ın fethedilmesinden sonra Akdeniz havzasında ele geçirilen bu yerler sayesinde Müslümanlar denizcilik anlamında oldukça mesafe katetmişlerdi. Böylelikle artık denizlerde de askeri gücünün varlığını hissettirmiş ve Bizans ile Akdeniz üzerinde hakimiyet mücadelesine başlamışlardı.

Öte yandan Müslümanların ilerleyişi karşısında çaresiz kalan Bizans İmparatorluğu, yaşadığı gerilemeyi önleme adına çözüm yolları aramaya başlamıştı. Dolayısıyla dikkatini Akdeniz'e yoğunlaştırmış ve bu amaçla oldukça kalabalık bir donanma ile Müslümanlar üzerine sefere çıkmıştı. Buna rağmen istediği başarıyı elde edememiş ve İslam Devleti-Bizans mücadelesindeki ilk deniz savaşı olan Zâtu's-Savârî savaşını kaybetmiştir. Bu savaşta gerek hava muhalefeti nedeniyle batan gemileri, gerek savaştaki mağlubiyeti ve boğulan askerleri ile büyük kayıplar vermiştir.¹⁹

Muaviye'nin, hızla devam eden sefer ve fetih hareketlerindeki amaçlarından bir İstanbul'un ele geçirilmesi olmalıdır. Zira bu fetih gerçekleşirse hem Bizans İmparatorluğu ortadan kalkacak hem de İslamiyet Avrupa içlerine kadar yayılma imkânı bulacaktı.²⁰ Hatta Muâviye'nin Zâtu's-Savârî öncesinde İstanbul üzerine deniz yoluyla sefere çıkmak için hazırlanmış gemileri vardı. Lakin Trablus'ta demir atmış bu gemilerin akıbeti sefere çıkamadan kullanılamaz hale gelmeleriyle belli olmuştu. Çünkü Trablus'ta Müslümanların hizmetinde bulunan aslen Roma'lı iki adam Muaviye'nin hazırlıklarını görünce, aleyhte çalışmalara başlayıp öncelikle hapishanenin kapılarını açmışlar ve orada bulunan bütün Rumları serbest bırakmışlardı. Ardından şehrin valisini ve birçok

¹² Belâzurî 2002, s. 234-235; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 91.

¹³ Özkuyumcu 2003, s. 36.

¹⁴ Halife b. Hayyat 1993, s. 116; Dineverî 1960, s. 139; Theophanes 1982, s. 43; Yakubî 2010, cilt II, s. 60; İbn Hibban 1987, s. 505; Taberî 1987, cilt II, s. 200; Belâzurî 2002, s. 178-179; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 101; Menbidj 1909, cilt II, s. 195; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 47; Delaporte 1910, s. 85, 181; Abû'l-Farac 1999, s. 181.

¹⁵ Belâzurî 2002, s. 218-226; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 101-104.

¹⁶ İbnü'l-Esîr 1991, cilt II, s. 515-519.

¹⁷ Özkuyumcu 2002, cilt 21, s. 516-516.

¹⁸ Belâzurî 2002, s. 303-335.

¹⁹ İbn A'sem 1986, s. 354-356; Syrien 1901, cilt II, s. 446; Mesûdî 2018, s. 117; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 203; Özkuyumcu 2007, s. 140-141.

²⁰ Özkuyumcu 2007, s. 140; Küçükaşçı 2015, s. 34.

Müslümanı öldürmüşlerdi. Sonra tüm gemi filosunu ve askeri teçhizatı ateşe verip Bizans'a sığınmışlardı.²¹ Böylelikle Bizans güçlü bir Müslüman donanmasının saldırısını bertaraf etmiş oluyordu. Buna rağmen denizcilik alanında oldukça hızlı bir ilerleme kaydeden Müslümanların yaşadığı bu kayıp onları durdurmamıştı. Hatta karşılaştıkları olumsuzluklara rağmen erken dönemlerden itibaren İstanbul üzerine seferler düzenlemeleri onların hem menfi anlamda çok etkilenmediklerini hem de hedefleri konusunda ısrarcı olduklarını göstermektedir. Ermeni tarihçi Sebeos'un bu konuda aktardığı ilginç bilgiler dikkate alınırsa²², Müslümanlar 654 yılında İstanbul üzerine bir sefere çıkmışlardı.²³ Her ne kadar netice itibariyle başarısız bir sefer olsa da İslam devleti için erken bir tarihte düzenlenmiş olması açısından oldukça kayda değerdir.

Muaviye'nin iktidarı ele geçirip 41 (661) yılında Emevî devletini kurması, fetih seferleri açısından olumsuz bir durum ortaya çıkarmamıştı. Aksine iç çatışmalardan kurtulan devlet fetihler ile ilgilenmek için daha fazla imkana sahip olmuştu. Dolayısıyla Müslümanların İstanbul'a yapacakları seferler bundan sonra artarak devam edecekti.

Son olarak Müslümanların ilk İstanbul seferi için bazı tarihi kaynaklar 43 (663-664) yılını işaret etmişlerdir.²⁴ Ancak bu genel kabul görmüş bir tarih değildir. Zira bu tarihi veren kaynakların bazıları cümlelerinin devamında, tarihçilerin bir kısmının bunu kabul etmediğini söylerler.²⁵ İslam tarihçileri tarafından daha çok kabul gören görüşe göre; Müslümanlar, ilk İstanbul seferi için 49 (669-670) yılında Fedâle b. Ubeyd komutasında bir orduyla hareket etmişler ve onlara yardım amaçlı sonradan Süfyan b. Avf da gönderilmiştir. Bu arada oğlu Yezid'in kendisinden sonra halife olması için gayret gösteren Muaviye, oğlunun sefere gidenler hakkında olumsuz konuşmalarını işitince, halkın tepkisini azaltmak için onu da yeni bir yardım birliğinin başında sefere göndermiştir. Bu ordunun içerisinde Ebû Eyyüb el-Ensârî de bulunmaktaydı.²⁶ Sefer Müslümanlar açısından başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da İstanbul'a kadar rahatlıkla ordu sevk edebildiklerini belki de tekrar göstermişlerdi.

2. Kapıdağ (Erdek) Merkezli İstanbul Seferi

Çalışmanın esasını teşkil eden İstanbul seferi hakkında maalesef kaynakların azlığı, malumat verenlerin de oldukça kısa olarak değinmesi, birçok soru işaretinin cevaplanması ve olayların ayrıntılı aktarılması konusunda araştırmacıları sınırlamaktadır. Bunun yanı sıra İslam tarihi kaynakları seferin içeriği konusunda neredeyse hiçbir bilgi vermezken, Bizans kaynakları seferin nasıl yapıldığı ve ne şekilde cereyan ettiği hakkında nispeten aktarımlar yapmaktadır. Dolayısıyla seferin detaylarına hâkim olamasak da,

²¹ Syrien 1901, cilt II, s. 445; Menbidj 1909, cilt II, s. 223-224; Delaporte 1910, s. 87; Abû'l-Farac 1999, s. 181-182.

²² Konu tarafımızdan çalışılmış olup makale olarak yayınlanması için bir dergiye gönderilmiştir.

²³ Sebēos 1999, s. 143-146.

²⁴ Taberî 1987, cilt III, s. 178; Menbicî 1986, s. 67; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 432; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 47.

²⁵ Taberî 1987, cilt III, s. 198; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 432; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 47.

²⁶ Halife b. Hayyat 1993, s. 116; Yakubî 2010, cilt II, s. 138; Taberî 1987, cilt III, s. 206; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 465-466.

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

kaynakların müsaade ettiği ölçüde olaylar değerlendirilip konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Bu minvalde yapılan çalışmada öncelikle seferin tarihi süreci ele alınıp ardından seferle ilgili tartışmalı meseleler olan Grek ateşi kullanımı, seferin başlangıç ve bitiş tarihi, seferin bitiş sebebi ve ordunun konaklama merkezi olarak kullandığı Kyzikos²⁷ (Kapıdağ yarımadası) ile ilgili meseleler ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1. Müslümanların İstanbul Seferi

Henüz Suriye valiliği döneminde denizcilik konusunda İslam devletinin çehresini değiştiren ve Müslümanların bu konuda yeni bir bakış açısı kazanmasını sağlayan Muaviye, devletin yönetimini ele geçirdikten sonra da bu konudaki çalışmalarına hızla devam etmiştir. Nitekim hilafet makamına geçen Muaviye'nin bu süreçten sonra birçok gemi inşa ettirdiğini biliyoruz.²⁸ Tabii ki denizcilik alanında yapılan bu çalışmalar birçok amaca hizmet edecekti. Bunların en önemlilerinden biri İstanbul'a yapılacak seferlerdi.

Yukarıda belirtildiği üzere, İslam ordularınının 669 yılında İstanbul'a gerçekleştirdiği sefer istenilen neticeyi vermemiştir. Buna rağmen Müslümanların, Bizans'ın Anadolu topraklarına yönelik seferleri durmaksızın devam ediyordu. Muaviye bunun yanı sıra yeni bir İstanbul seferi için de hazırlıklara başlamıştı. Kısa süre sonra donanmanın başına çok sadık ve savaş konusunda deneyimli bir komutanı²⁹ geçirip orduyu Bizans'a karşı göndermiştir.³⁰ Seferde uzun bir deniz yolculuğu yapan ordu öncelikle Kilikya'ya gelmiş ve kışı burada geçirmiş, ardından Kays, Kilikya ve Likya bölgesini, Abdullah b. Muhammed de İzmir'i fethetmiştir.³¹ Ayrıca Muaviye Emir Halid komutasında bir orduyu da arkalarından sefere yardım amaçlı göndermiştir.³² Fethedilen bu yerler görünüşe göre geçici olarak işgal edilmiş, nitekim ana hedef olan İstanbul'a giderken basamak taşları olarak kullanılmışlardı. Suriye'den hareket eden donanmaya, deniz yolu üzerinde gemileri ikmal etmek ve mürettebatı uzun yolculuklarda dinlendirmek için bu yerler gerekliydi. Ancak kıyı istikametinde ele geçirilen yerler arasında Kyzikos'un durumu diğerlerinden farklıydı, zira sefer sırasında kalıcı bir üs olarak kullanılacaktı.³³ Hem İstanbul'a yakınlığı hem de doğal bir koy olması, bu süreçte kışı geçirmek için Kyzikos'u bu coğrafyada en elverişli yerlerden biri haline getiriyordu.

Müslümanların Konstantinopolis'e doğru hareket ettiğini öğrenen Bizans İmparatoru IV. Konstantinos hemen hazırlıklara başlamış ve iki katlı devasa savaş gemilerini silahlandırmış, aynı zamanda Grek ateşini kullanabilmek için bunları sifon

²⁷ Kyzikos antik kenti, Balıkesir İli Erdek İlçesi sınırları içinde, Kapıdağ Yarımadası'nın anakara ile birleştiği yerde bulunmaktadır. Bkz. Koçhan 2013, s. 70.

²⁸ Nikephoros 1990, s. 85.

²⁹ Nikephoros Chaleb adında bir komutandan bahsetmektedir. Lakin bu isim hakkında diğer kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bkz. Nikephoros 1990, s. 85.

³⁰ Nikephoros 1990, s. 85.

³¹ Bu coğrafyaya dair harita için buraya bakınız: Ek-2.

³² Theophanes 1982, s. 52; Abû'l-Farac 1999, s. 185.

³³ Grainger 2022, s. 118.

taşıyabilir hale getirmişti. Hazırlanan bu gemilerin Sezaryum'un Proklanesian³⁴ limanına demirlemelerini emretmişti.³⁵ İstanbul şehrine ulaşan Müslüman ordusu ise; 673-674 yılında şehrin batısında Magnaura³⁶ olarak bilinen Hebdomon³⁷ tepelerinden doğuda Kyklobion³⁸ burnuna kadar Trakya topraklarına demir atmıştı. Altın Kapı'nın³⁹ dış istihkâmlarından Kyklobion'a kadar gün boyu, yani şafaktan gün batımına kadar savaşlar yapılmıştı. Bu sırada her iki taraf karşılıklı saldırılar gerçekleştiriyor ve gün içinde defalarca çatışma meydana geliyordu. Bu mücadeleler Nisan ayından Eylül ayına kadar devam etmişti. Havaalar bozmaya başlayıp kış mevsimine yaklaşıldığında Müslümanlar, ele geçirdikleri Kyzikos'a çekilip kışı orada geçirmişlerdi. Bahar mevsimi gelince tekrar yola çıkıp İstanbul'a geldiklerinde Bizans ile yeniden deniz savaşlarına başlamışlardı.⁴⁰

Her sene tekrarlanan bu yöntemle savaş devam ediyordu (Ek 3). Bu süreçte bir başarı elde edemeyen Müslümanlar, aksine çok sayıda kayıp vererek geri dönmek üzere yola çıkmışlardı.⁴¹ Dönemin şartları açısından bakıldığında; devletin merkezinden bu kadar uzakta bir filo ve ordu bulundurmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve takviye etmek oldukça zor olmalıydı.⁴² Kaynaklarda İslam ordusunun sayısı hakkında net bilgilerin verilmemesi, bunun yanı sıra Theophanes ve Nikephoros'un aktarımlarından anlaşıldığı kadarıyla mücadelenin belli bir bölgede yoğunlaşması⁴³ İslam ordusunun sayısının şehri büyük bir alanda kuşatmaya yetmediği izlenimini vermekte, doğal olarak bu durum da Bizans'ın, hakikatte uzun süren savaştan ciddi anlamda etkilenmediğini düşündürmektedir.

Müslümanlar dönüş yolunda daha önce ele geçirmiş oldukları Likya (Syllaion) bölgesine tekrar uğramışlar, ancak muhtemelen hiç ummadıkları şekilde burada Bizanslıların mukavemetiyle karşılaşmışlardı. Artık Süfyan b. Avf'ın komutasındaki İslam ordusu, Florus, Petronas ve Kyprianos komutasındaki Bizans kuvvetleri ile

³⁴ Proklanisios limanı, İstanbul'un en büyük limanlarından olan Theodosios limanının yakınında tön Kaiseriu bölgesinde yer alan küçük bir limandır. Bu liman aynı zamanda Kontoskalion limanı da olabilir. Bkz. Müller-Wiener 1988, s. 15. Sezaryum'un limanı olarak ifade edilen bu liman, İmparatorların gemilere bindikleri Bukoleon sarayının önündeki liman olma ihtimali de vardır.

³⁵ Theophanes 1982, s. 52; Nikephoros 1990, s. 85.

³⁶ Anlaşıldığı kadarıyla iki tane Magnaura vardı. Bunlardan ilki yabancı elçilerin karşılandığı Konstantinopolis'in büyük sarayının çevresindeydi. Diğeri ise şehrin sınırlarında bulunan Hebdomon'un olduğu yerde bulunuyordu. Bkz. "Magnaura" 1991, cilt II, s. 1267-1268. Magnaura Bakırköy'ün batı ucundaki burundur. Bkz. Özbayoğlu, 2003, s. 14.

³⁷ Bugünkü Bakırköy ilçesi. Bkz. "Hebdemon" 1991, cilt II, s. 907.

³⁸ Günümüzde Zeytinburnu ilçesinin olduğu alan. Bizans kaynaklarında bahsi geçen Kyklobion ya da Strongylon Kastellon, şekilden dolayı "yuvarlak hisar" anlamına gelmektedir. Yedikuleden sonraki burun olan Zeytinburnu'nda yer alır. Sur dışında kalan bu bölge Bizans döneminde tören alaylarının geçtiği, asker ya da halkın mecburi durumlarda toplandığı yerdir. Kyklobion'un Yaldızlı Kapıyla bitişik bir hisar olduğunu iddia edenler de vardır. Bkz. Özbayoğlu 2003, s. 14.

³⁹ İstanbul'un kara surlarının güneyinde yer alan kapı. Bkz. "Golden Gate" 1991, cilt II, s. 858-859.

⁴⁰ Theophanes 1982, s. 52; Nikephoros 1990, s. 87.

⁴¹ Theophanes 1982, s. 52-53; Nikephoros 1990, s. 87.

⁴² Grainger 2022, s. 120.

⁴³ Theophanes 1982, s. 52; Nikephoros 1990, s. 87.

mücadele etmek durumunda kalmış ve yaşanan mücadelede Müslümanlardan 30.000 kişi hayatını kaybetmişti.⁴⁴ Geri kalanlar gemilerine bindilerse de şiddetli rüzgâr ve ardından gelen fırtına ile karşı karşıya kalmışlardı. Hava muhalefetiyle baş etmekte sorun yaşayan Müslümanlar, dalgaların arasında parçalanmaya başlayan gemileri için hiçbir şey yapamamışlardı. Bir müddet sonra donanmadan geriye bir şey kalmamış ve hepsi batmıştı.⁴⁵ Menbicî'ye göre, gemileri tutuşturan ateş, yani Grek ateşi ilk defa bu mücadele esnasında kullanılmış ve Müslümanların geri kalan gemileri böylelikle yanarak yok olmuştu. Bu ateşi kullanmayı öğrenen Bizanslılar, sonraki yıllarda gelenek haline gelen bu uygulamayı devam ettirdiler.⁴⁶

2.2. Sıvı Ateşi-Deniz Ateşi

Burada belirtilmesi gereken bir husus, sıvı ateş kullanımı meselesidir. Theophanes eserinde kronolojik olarak olayları ele alırken, bu konu hakkında biraz farklı bir yöntem takip etmiş ve yedi yıl sürdüğünü söylediği hadiseleri 673-674 yılını anlattığı pasaj içerisinde aktarmıştır. Ama bu anlatım tarzını benimsemesi bazı soru işaretlerini beraberinde getirmiştir. Nitekim savaş öncesi imparatorun Grek ateşi taşıyan gemileri hazırlattığını söylerken, savaşın sonunu anlattığı kısımda bu sıralarda Roma'ya gelen sıvı ateşi veya deniz ateşini, yani denizde de yanabilen maddeyi onlara öğreten birisinden bahsetmektedir. Ayrıca sıvı ateşi öğrenen Romalıların bu sayede savaşı kazandıklarını da ifade etmiştir. Eserdeki bu karışık anlatım Grek ateşi ile bahsedilen sıvı ateşin birbirinden farklı silahlar olduğunu düşündürmektedir.⁴⁷ Bunu destekler ifadeleri Constantin Porphyrogenitus ve Georgius Cenderus gibi Bizans tarihçilerinin, diğer taraftan Süryani tarihçilerden Ebû'l-Ferec ve Agapiyos el-Menbicî'nin eserlerinde de görmekteyiz.⁴⁸

Aktarılan tarihi bilgilerden silahın kullanılmaya başlaması şu şekilde gerçekleşmiştir: Müslümanların seferinin gerçekleştiği tarihlerde Romalılara sığınan ve Heliopolisli⁴⁹ bir zanaatkar olan Kallinikos⁵⁰, denizde yanabilen ve gemileri tutuşturan bir silah tasarlamıştı. Bizans, Müslümanlar ile mücadele esnasında bu silahı da kullanmış ve oldukça faydasını görmüştü.⁵¹ Lakin şunu da belirtmek gerekir ki; Bizans'ın bahsi geçen silahı yıllar süren seferin hangi aşamasında kullandığı kaynaklarda net olarak belirtilmemiştir. Dolayısıyla belki de savaşın kaderini belirlemede en önemli rollerden birini oynayan bu silahın, seferin sonuna doğru kullanıldığını düşünmek yerinde olacaktır. Hatta denilebilir ki, bu silahın kullanılması nedeniyle İslam ordusu hiç

⁴⁴ Mücadele esnasında hayatını kaybeden asker sayısı hakkında verilen 30.000 rakamı, dönemin şartları düşünüldüğünde çok yüksektir. Bu sebeple bu rakamı temkinli karşılamakta fayda vardır.

⁴⁵ Theophanes 1982, s. 53; Nikephoros 1990, s. 87; Abû'l-Farac 1999, s. 185; Menbicî 1986, s. 72; Cedrenus 1838, cilt I, s. 765.

⁴⁶ Menbicî 1986, s. 72.

⁴⁷ Theophanes 1982, s. 52-53.

⁴⁸ Porphyrogenitus 1967, s. 226-227; Cedrenus 1838, cilt I, s. 765; Menbicî 1986, s. 72; Abû'l-Farac 1999, s. 185.

⁴⁹ Ebû'l-Ferec Ba'lebekli olduğunu söylemektedir. Bkz. Abû'l-Farac 1999, s. 185.

⁵⁰ Diğer bir isimlendirme "Colonicus"tur. Bkz. Abû'l-Farac 1999, 185.

⁵¹ Theophanes 1982, s. 53; Menbicî 1986, s. 72; Abû'l-Farac 1999, s. 185; Porphyrogenitus 1967, s. 226-227; Cedrenus 1838, cilt I, s. 765.

beklemediği bir sürprizle karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki; Bizans karşısında şimdiye kadar ciddi bir mağlubiyeti olmayan Müslümanlar bundan sonra bazen galip gelip, bazen de yenilmeye başlamışlardır. Neticede Bizans, uzun süren kuşatmanın sonunda mutlak galibiyete ulaşmıştır.

2.3. Seferin Başlangıç ve Bitiş Tarihi Meselesi

Daha önce belirtildiği üzere sefer hakkında bazı sorulara cevap bulmak oldukça güçtür. Bunlardan biri de seferin başlangıç tarihi ile ilgilidir. Bu konuda çözüme kavuşturulması gereken bazı problemler vardır. Zira Bizans tarihçilerinden Theophanes ve Nikephoros'a göre savaş yedi yıl sürmüştür⁵², yine İslam tarihçilerinden Taberî ve İbnü'l-Esîr'e göre Müslümanlar yedi yıl boyunca Kapıdağ yarımadasında kalmışlardır⁵³. Buna rağmen Theophanes 672-673 yılında sefere başlayan Müslümanların, 678 yılına geldiğinde Bizans ile otuz yıl boyunca savaşmayacaklarını belirten bir anlaşma yaptığını söyleyerek bu tarihte savaşı sonlandırmıştır⁵⁴. Taberî ve İbnü'l-Esîr ise, 54 (673-674) yılını sefer başlangıç tarihi olarak göstermişler ama bitiş konusunda net bir tarih belirtmemişlerdir. Lakin her iki İslam tarihi kaynağı da Muaviye'nin ölümü ile yerine geçen oğlu Yezid'in sefere gidenlerin dönmesini emretmesi sebebiyle ordunun geri gelmek için yola çıktığını aktarmaktadır⁵⁵. Bu durumda Yezid'in hilafet makamına geçtiği tarihi, seferin sonlandığı tarih olarak kabul edecek olursak, 60 (680) yılında sefer sonlanmış⁵⁶ diyebiliriz. Bu bilgilerden sonra ortaya şöyle bir durum çıkıyor; Theophanes'in ifade etmiş olduğu seferin başlangıç ve bitiş tarihleri dikkate alındığında 5 yıl devam eden sefer, Taberî ve İbnü'l-Esîr'in tarihlendirmesine göre 7 yıl devam etmiştir. Bu çıkarıma rağmen Theophanes ve Nikephoros savaşın 7 yıl sürdüğünü, Taberî ve İbnü'l-Esîr ise, Müslümanların Arvad adasında 7 yıl kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Theophanes'in tarihlendirmesi ve seferin devam ettiği süreç hakkında aktardığı ifadeler kendi içerisinde çelişkiler barındırmaktadır. Ancak hem Bizans hem de İslam tarihçilerinin savaşın 7 yıl sürdüğü konusundaki beyanları, muhtemelen seferin başlangıç tarihi veya Kyzikos'un ele geçirildiği tarih esas alınarak hesaplanmış olmalıdır.⁵⁷

Diğer taraftan seferin sonlanması konusunda biraz daha detaylı tetkik yapacak olursak şunlarla karşılaşırız: Nikephoros, donanmasının deniz savaşında mağlup edildiğini ve sonrasında fırtınada yok olduğunu öğrenen Muaviye'nin yıllık haraç ödeyerek anlaşma yapmak için girişimde bulunduğunu ifade etmektedir.⁵⁸ Ancak İslam coğrafyasından uzak, Bizans'ın merkezi İstanbul'da ve deniz güçleriyle gerçekleşen savaşta, Muaviye'nin ordusunun yenilmesi nedeniyle haraç ödemeyi düşünmesi sorgulanması gereken bir durumdur. Nitekim Müslümanların kara kuvvetlerinin halen

⁵² Theophanes 1982, s. 52; Nikephoros 1990, s. 85.

⁵³ Taberî 1987, cilt III, s. 238; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 494.

⁵⁴ Theophanes 1982, s. 52-54.

⁵⁵ Taberî 1987, cilt III, s. 241; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 497.

⁵⁶ Taberî 1987, cilt III, s. 269; İbnü'l-Esîr 1991, cilt IV, s. 19.

⁵⁷ Ostrogorsky 1999, s. 116; Adıgüzel 2010, s. 39.

⁵⁸ Nikephoros 1990, s. 87.

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

oldukça güçlü olduğu, yaz-kış sürekli olarak Bizans topraklarına gerçekleştirdikleri seferlerden de bellidir. Bu durumda Muaviye'yi rahatsız eden ve gerçekten devleti zaafa uğratabileceğini düşündüren başka bir tehdidin olması gerekir. Zaten bunu da Theophanes'in aktardıklarına baktığımızda görebiliyoruz. Theophanes ve Georgius Cedrenus'a göre; bu esnada Merdeîler⁵⁹ Lübnan'ı istila etmişlerdi. Mauros Dağı'ndan⁶⁰ Kudüs'e kadar Müslümanların önemli merkezlerini ele geçirmişlerdi. Bu girişim sonrası Müslümanların elinde bulunan birçok köle, esir ve yerli halk, istilacılara katıldı. Böylece kısa süre içinde sayıları binleri buldu. Muaviye ve danışmanları bunu öğrendiklerinde oldukça rahatsız oldular.⁶¹ Menbicî ise hadisenin müsebbibi olarak doğrudan Bizans'ı göstermektedir. Kendisi 678 yılında Bizans askerlerinin gemilerle hareket ederek Sur ve Sayda kıyılarına kadar geldiklerini, burada gemilerinden inerek Lübnan dağını ele geçirdiklerini, bölgedeki halkın da bundan memnun olarak gelenlerin yanına sığındığını söylemektedir.⁶² Bu gelişmeler her ne şekilde gerçekleşmiş olursa olsun Bizans'ın ya doğrudan işin içinde olduğunu veya onun yönlendirmesi ile olayların başladığını göstermektedir. Netice itibariyle bu istila girişimi ve bunun yanı sıra Müslüman donanmasının mağlup olması Muaviye'ye tedbir alması gerektiğini düşündürmüş olmalıdır. Böyle bir ortamda IV. Konstantinos'a elçiler göndererek barış istemiş ve hatta İmparatora yıllık haraç ödemeyi teklif etmişti.⁶³

İmparator bu elçileri kabul edip isteklerini dinledikten sonra, barış görüşmelerini yürütmesi için uzun süre devlet yönetiminde bulunmuş, son derece deneyimli ve sağduyulu bir kişi olan John Pitzigaudis'i onlarla birlikte Suriye'ye geri göndermişti. Amacı Müslümanlar ile en uygun şartlarda barış şartları üzerinde müzakere etmektir. Muaviye gelen heyet ile görüşmek üzere emirlerinden ve Kureyş kabilesi üyelerinden oluşan bir meclis toplayarak onları büyük bir onurla karşılamıştı. Gerçekleşen barış görüşmeleri uzun sürse de anlaşmaya varılmıştı. Buna göre; Müslümanlar Bizans'a yıllık 3.000 altın, elli esir ve elli at verecekler; aynı zamanda iki taraf otuz yıl boyunca birbirleri ile savaşmayacaklardı. Sonrasında anlaşma yazılı hale getirilerek resmileştirilmiş oldu. Hatta İmparator'un beğeneceği bir anlaşma yapmayı sağlayan Pitzigaudis yanında birçok hediye ile dönmüştü.⁶⁴

Bu noktada yukarıda da bahsi geçen savaşın ne kadar sürdüğü meselesine değinmek yerinde olacaktır. Nitekim anlaşmanın yapıldığı ve dolayısıyla Müslümanlar ile Bizans arasında barışın tesis edildiği tarih 678 yılıdır. Lakin İslam tarihçilerinden Taberî ve İbnü'l-Esîr ise Yezid'in hilafet makamına geçişi ile savaşı sonlandırmış ve dolaylı olarak 680 yılını işaret etmişlerdir⁶⁵. Devam eden yıllara bakıldığında, özellikle

⁵⁹ Bizans İmparatorluğu'na asker olarak hizmet veren ve Hıristiyan bir topluluk olan Merdeîler, Toros ve Amanos dağlarında yaşamaktadırlar. Toplulukla ilgili kullanılan diğer bir isimlendirme Cürümânî (Cerâcime)'dir. Bkz. Fayda 1993, s. 389.

⁶⁰ Yunanca Black Mountain, Arabça Jabal Lukkam denilen bu dağ, Antakya'nın batısında, Amanos sıradağlarının güney ucunda yer alır. Bkz. Hamilton- Jotischky 2020, s. 330.

⁶¹ Theophanes 1982, s. 52-53; Cedrenus 1838, cilt I, s. 765.

⁶² Menbicî 1986, s. 72.

⁶³ Theophanes 1982, s. 54; Nikephoros 1990, s. 87; Cedrenus 1838, cilt I, s. 765.

⁶⁴ Theophanes 1982, s. 54; Nikephoros 1990, s. 87; Cedrenus 1838, cilt I, s. 765.

⁶⁵ Taberî 1987, cilt III, s. 241; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 497.

Yezid dönemi ile Müslümanların, Bizans topraklarına ve bilhassa İstanbul üzerine 716-717 yıllarına kadar sefere çıkmadıklarını görüyoruz. Bu da anlaşmanın şartlarına uyulduğunu ve seferin 678 yılında sonlandığını bizlere göstermektedir. Eğer konu hakkında bilgi veren kaynakların aktardığı gibi 7 sene Kapıdağ yarımadasında kalındı ise, seferin 672 yılı civarı başladığı söylenebilir.

Netice itibarıyla yapılan anlaşma Bizans'ın Müslümanlara karşı üstünlüğünü kanıtlamış oluyordu. Durumdan haberdar olan batıda yaşayan halklar, Avarlar ve oradaki diğer krallar, yöneticiler ve valiler, İmparator'a yanlarında hediyeler olan elçileri göndererek Bizans ile barış yapma isteklerini iletmışlerdi. İmparatorun elçiler aracılığıyla gelen teklifleri kabul etmesiyle hem doğuda hem de batıda barışçıl bir dönem başlamıştı.⁶⁶ Dolayısıyla bu süreç Bizans'ın bir müddet rahat etmesini sağlamıştı.

2.4. Arvad veya Rodos Muamması: Müslümanların İstanbul Seferi Sırasındaki Coğrafi Karışıklık

Ele alınan İstanbul seferi hakkında henüz tam anlamıyla netliğe kavuşturulamamış önemli bir mesele de coğrafi mekân konusuyla ilgilidir. Bir başka deyişle Müslümanların 673 yılında Rodos adasını mı yoksa İslam tarihi kaynaklarında geçen Arvad adasını mı fethettileridir?⁶⁷ Rodos adası coğrafi olarak Muğla şehri açıklarında iken, Arvad adası ise; İslam tarihi kaynaklarından anlaşıldığı üzere Marmara denizinde bulunan ve günümüzde Kapıdağ yarımadası olarak adlandırılan bölgeyi ifade etmektedir. Ancak günümüzde halen aynı isimle bilinen Arvad adası Akdeniz'de Suriye'nin Tartus şehri açıklarında olan bir ada daha bulunmaktadır. Dolayısıyla İslam tarihi kaynakları esas alınırsa yedinci yüzyılda iki tane Arvad adasından bahsetmek mümkündür. Bu durum araştırmacılar için bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Zira yedinci yüzyıl dışındaki kaynaklarda Kapıdağ yarımadası için Arvad diye bir adlandırmayla karşılaşmamaktadır. Bu noktada araştırmacılar konuyla ilgili çeşitli yöntemler ile meseleyi çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Şöyle ki; Adem Apak, Arvad adasına değinmeyerek Kapıdağ ifadesini kullanmış⁶⁸, Şahin Uçar, Arvad adasını Kapıdağ yarımadası olarak kabul etmiş⁶⁹, M. Canard ve M. Adıgüzel ise Arvad adası ile Rodos adasının karıştırılmış olabileceğini düşünmüşlerdir.⁷⁰ Aslında son yaklaşım meselenin halledilmesini kolaylaştırmak için sergilenmiş olsa da, Rodos adasının İstanbul'a olan uzaklığı işi daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu durumda meselenin aslını anlayabilmek için öncelikle Rodos adasının Müslümanlar tarafından fethini incelemek yerinde olacaktır.

Lakin Rodos'un fethi konusunun da kolay bir şekilde neticelendirilmesi oldukça güçtür. Zira Rodos'un fethiyle ilgili Müslüman tarihçiler ile diğerleri arasında açıkça göze çarpan tarihlendirme farkları vardır. Nitekim en erken tarihi aktaran Hıristiyan Arap tarihçisi Agapiyos b. Kostantin el-Menbicî, Muaviye'nin 648 yılında Rodos adasına asker

⁶⁶ Theophanes 1982, s. 54; Nikephoros 1990, s. 87; Cedrenus 1838, cilt I, s. 765.

⁶⁷ Canard 1956, s. 223-224; Conrad 1992, s. 317-401; Avcı 2017, s. 249.

⁶⁸ Apak 2009, s. 107.

⁶⁹ Uçar 1986, s. 72; Uçar 1990, s. 85.

⁷⁰ Canard 1956, s. 223; Adıgüzel 2010, s. 36-37.

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

gönderip ele geçirdiğini bildirmektedir⁷¹. Buna karşılık Süryani tarihçilerinden Ebü'l-Ferec ve Bizans tarihçilerinden Theophanes ise 654 yılına dikkat çekerek, seferin bu tarihte yapıldığını söylemektedirler.⁷² Müslüman tarihçilerden İbn A'sem de bu iki yazarın söylediklerini destekler şekilde, Muaviye'nin Kıbrıs'ın fethinden sonra Rodos adası üzerine sefere çıktığını söylemekte, bununla birlikte konunun devamında bir rivayetten bahsederek, adanın 53 (672-673) senesinde ele geçirilmiş olabileceğini ifade etmektedir⁷³. Buna karşın diğer Müslüman tarihçilerin Rodos adası seferinin tarihi hakkında verdikleri bilgiler yukarıdakilere göre oldukça farklıdır. Şöyle ki; sefer tarihi olarak 52 (672)⁷⁴ yılını işaret eden olsa da çoğunluk 53 (672-673)⁷⁵ yılı olarak aktarmıştır. Ayrıca 58 (677-678) yılında ve ardından 59 (678-679)⁷⁶ yılında, hatta bir rivayete dayanarak h. 60 (679-680)⁷⁷ yılında olduğuna dair bilgiler de mevcuttur. Nihayetinde kaynakların aktardığı bilgiler ışığında Müslümanların Rodos adasına gerçekleştirdiği ilk sefer ve adanın ele geçirilmesi hakkında net ifadeler kullanmak pek mümkün değildir. Çünkü sefer tarihi, seferi gerçekleştiren komutan ve ada ele geçirildikten sonra meydana gelen hadiseler farklı şekillerde aktarılmıştır. Rodos'a sefer düzenleyip burayı ele geçiren komutan olarak adı geçenler Muaviye⁷⁸, Ukeydir ve Sa'id b. Yezid⁷⁹, Cünade b. Ebî Ümeyye⁸⁰, Alkame b. Cünade el-Hacerî ve Alkame b. El-Ahsem'dir⁸¹. Bu durumda Rodos'un hangi komutan tarafından ve ne zaman ele geçirildiği konusunda kesin ifadeler kullanmak mümkün değildir. Nitekim hem İstanbul'a uzaklığı hem de fethi konusundaki şüpheli bilgiler göz önüne alındığında, Arvad adasının Rodos adası olduğunu iddia etmek ancak ihtimaller üzerinden yapılacak zorlama bir yorum olarak kalacaktır.

Netice itibarıyla, bu dönemde İslam tarihçilerinin coğrafi bilgilerinin azlığı ve Bizans üzerine gerçekleşen seferler konusunda malumatlarının yetersizliği bizi Bizans tarihçisi Theophanes'in aktardıklarını daha gerçekçi bulmaya yönlendirmektedir. Bunun yanı sıra yukarıda da belirtildiği üzere Ebü'l-Ferec ve İbn A'sem'in de bu konuda Theophanes'i desteklemesi kanaatimizi daha da güçlendirmektedir. Yani Müslümanlar bu sefer esnasında Marmara Denizi'nde bulunan Kyzikos'u fethetmişlerdir.

2.5. Arvad Adasının Kimliği ve İstanbul Seferi

Yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere, bazı araştırmacı ve tarihçiler tarafından, İslam tarihi kaynaklarında bahsi geçen İstanbul seferi sırasında kışları geçirmek amaçlı

⁷¹ Menbidj 1909, cilt II, s. 222.

⁷² Abû'l-Farac 1999, s. 181; Theophanes 1982, s. 44.

⁷³ İbn A'sem 1986, s. 352-354.

⁷⁴ Belâzürî 2002, s. 269.

⁷⁵ Taberî 1987, cilt III, s. 238; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 494; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 109.

⁷⁶ Halife b. Hayyat 1993, s. 172.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 494.

⁷⁸ Abû'l-Farac 1999, s. 181; Theophanes 1982, s. 44; İbn A'sem 1986, s. 354.

⁷⁹ Halife b. Hayyat 1993, s. 172

⁸⁰ Halife b. Hayyat 1993, s. 172; Taberî 1987, cilt III, s. 238; Belâzürî 2002, s. 338; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 494; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 109.

⁸¹ Halife b. Hayyat 1993, s. 172.

adı verilen Arvad adasının aslında Rodos adası ile karıştırıldığı fikri ortaya atılmıştır. Peki gerçekte Arvad adası neresidir?

Bu konuda Brooks, Müslümanların Rodos ve Arvad adası fethinin birbirinin kopyası olduğunu düşünmekte⁸², Canard da Taberî'ye atıfta bulunarak bunu desteklemektedir.⁸³ Zira Taberî'ye göre Rodos ve Arvad adaları 53 (672-673) ve 54 (673-674) yıllarında arka arkaya aynı komutan Cünade tarafından fethedilmiştir⁸⁴. Canard iddiasını güçlendirmek için Taberî'den alıntı yaparak Müslümanların Rodos adasında yedi sene kaldığını ifade etmiştir.⁸⁵ Belâzurî de adada kalma süreleri ile ilgili aynı yönde bilgiler vermiştir.⁸⁶ Rodos adası hakkında bunlar söylenirken, Arvad adası için de Müslümanların burada yedi sene kaldığı ifade edilmektedir.⁸⁷ Yine Taberî'ye göre Müslümanlar, Muaviye'nin ölümünden sonra Yezid'in emri üzerine Arvad adasından dönmüşlerdir.⁸⁸ Belâzurî'ye göre de, Muaviye ölünce Müslümanlar Yezid'in isteği ile Rodos adasından dönmüşlerdir.⁸⁹ Bu benzerlikler Brooks, Canard, Adıgüzel⁹⁰ gibi araştırmacıların iki adanın birbirine karıştırılmış olduğuna kanaat getirmelerine sebep olmuştur. Hatta Canard'a göre; Arvad adası ile ilgili kaynaklarda coğrafi tanımlama yapılırken ifade edilen İstanbul'a yakın olması meselesi bile bu faraziyeyi reddetmek için yeterli bir sebep değildir.⁹¹

Bu durumda İslam tarihi kaynaklarında bahsi geçen ve Rodos adasıyla karıştırıldığı düşünülen Arvad adasının durumu gerçekten iddia edildiği gibi midir? Aslında İslam tarihi kaynaklarına baktığımızda durumun yukarıda anlatıldığı gibi olmadığını düşündürecek bakış açılarını görmek de mümkündür. Nitekim kaynaklarda Rodos ile Arvad adalarının ayrı ayrı ele alındığı görülmektedir. Mesela Belâzurî eserinde 52 (672) yılında Cünâde b. Ebî Ümeyye el-Ezdî'nin Rodos adasını fethettiğini söylerken, yine aynı komutanın 54 (673-674) yılında Konstantiniyye'ye yakın olan Arvad'ı fethettiğini söyleyerek⁹² iki adayı birbirine karıştırmadığını bize göstermektedir. Taberî, İbnü'l-Esîr, Kudâme de açıkça 54 (673/674) yılında Cünâde b. Ebî Ümeyye'nin Konstantiniyye yakınında Arvâd adasını fethettiğini⁹³ söyleyerek yine Rodos adasından bahsetmemişlerdir. Bazı tarihçiler ise coğrafi bir tanımlama kullanmadan Arvad adasının 54 (673/674) tarihinde fethedildiğini söylemektedirler.⁹⁴ Dolayısıyla tarihçilerin Rodos ve Arvad adalarını birbirlerine karıştırma ihtimali oldukça düşüktür. Bu noktada konu hakkında çalışan araştırmacılardan Şahin Uçar, Wellhausen'in ortaya attığı düşünceye

⁸² Brooks 1898, s. 187.

⁸³ Canard 1956, s. 223.

⁸⁴ Taberî 1987, cilt III, s. 238-241.

⁸⁵ Canard 1956, s. 223.

⁸⁶ Belâzurî 2002, s. 338.

⁸⁷ Taberî 1987, cilt III, s. 241; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 497.

⁸⁸ Taberî 1987, cilt III, s. 241.

⁸⁹ Belâzurî 2002, s. 338.

⁹⁰ Adıgüzel 2010, s. 36-37.

⁹¹ Canard 1956, s. 223.

⁹² Belâzurî 2002, s. 338.

⁹³ Taberî 1987, cilt III, s. 241; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 497; Kudame b. Cafer 1981, s. 351.

⁹⁴ İbnü'l-Cevzi 2013, cilt VII, s. 283; Yakut Hamevi [t.y.], cilt I, s. 162.

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

atf yaparak, Rodos adasının Theophanes'in belirttiği 653-654 yılında⁹⁵ Müslümanlar tarafından ele geçirildiğini, yani Arvad adasının fethinden yaklaşık yirmi yıl kadar önce bu hadisenin vuku bulunduğunu ve dolayısıyla Arvad adası olarak ifade edilen adanın aslında Kyzikos olduğunu söylemektedir.⁹⁶ Uçar'ın bu düşüncesi, bahsi geçen İstanbul seferi sürecini düşündüğümüzde diğerlerinden daha gerçekçi gözükmektedir. Meseleyi çözümlenmek adına tarihsel süreçte biraz daha geriye gitmek belki bize yardımcı olacaktır.

Antik döneme ait anlatımlardan biri olan Argonautlar mitolojisi, Kyzikos tarihinde önemli bir yere sahiptir. Zira bu mitolojiye göre; Argonautlar bölgeye adını veren Dolionların kralı Kyzikos'u yanlışlıkla öldürmüşlerdir. Aslında Karadeniz'deki altın postu almak için yola çıkan Argonautlar yolda Kapıdağ yarımadasında yaşayan Dolionların ülkesine gelirler. Burada Kral Kyzikos tarafından iyi bir şekilde ağırlandıktan sonra dostane duygularla buradan ayrılırlar. Ancak yola çıktıktan kısa bir süre sonra meydana gelen fırtına nedeniyle sürüklenerek tekrar yarımadanın başka bir yerinden karaya çıkarlar. Gece vakti birbirlerini tanıyamayan Argonautlar ve Dolionlar mücadeleye başlarlar. Sonuçta savaşı kazanan Argonautlar bu esnada Kral Kyzikos'u da yanlışlıkla öldürmüşlerdir. Olayın aslını fark eden Argonautlar kendilerini affettirmek için yas tutar ve Kral adına çeşitli organizasyonlar yaparlar.⁹⁷ Bu mitolojik olayın öncesi ve sonrası olmasına rağmen konumuz açısından ilgili olan yerini burada özetlemekle yetindik. Olayın ne zaman gerçekleştiği ile ilgili tahminden öte net bilgimiz bulunmamakla birlikte milattan önce olduğu bilinmektedir. İşte bu noktada Arap tarihçilerinin bahsettiği Arvad adasının, Argonautlar'dan türetilmiş bir isim olabileceği düşüncesini tartışmak yerinde olacaktır. Şöyle ki; bu mitolojik anlatım muhtemelen Müslümanların bölgeye gelmesine kadar yaşamaya devam etti. Argonautlardan sonra onların bölgede bıraktığı mimari eser⁹⁸ ve Kral Kyzikos'un ölümüne sebep olmaları adlarının burada yaşamasını sağladı. Neticede Müslümanlar Kapıdağ'a gelince burada irtibata geçtikleri kişiler ile diyaloglarında Argonautları duyup muhtemelen bölgeyi onlar üzerinden adlandırdılar. Arvad ve Argonaut kelimelerinin telaffuzu ve özellikle Arapça yazılışları da birbirine karıştırmaya müsait bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu isimleri birbirine karıştırmak Arap toplumu için gayet mümkündür. Bu faraziyeyi doğru kabul edersek Arap tarihçilerinin Kyzikos için Arvad adası ifadesini kullanmaları çok da garipsenecek bir durum olmasa gerek.

3. Kyzikos (Erdek) Yarımadasında Sahâbe Mezarı Meselesi

Kapıdağ merkezli İstanbul seferini ele aldıktan sonra, bölge halkı arasında sıklıkla dile getirilen ve hatta bazı zamanlarda yerel gazetelere haber olan Erdek'te sahâbe mezarı bulunup bulunmadığı konusuyla çalışmamıza devam edelim. Bu düşüncenin temelini oluşturan mesele, çalışmada ele alınan Müslümanların İstanbul seferidir. Zira bölgeye sahâbelerin gelmiş olma ihtimali, sefer esnasında Müslüman ordusunun kışları Kapıdağ yarımadasında geçirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda kaynakların savaşa

⁹⁵ Theophanes 1982, s. 44.

⁹⁶ Uçar 1986, s. 72.

⁹⁷ Koçhan 2004, s. 423-425; Ertüzün 1998, s. 8-14.

⁹⁸ Bir tapınak yaptıkları bilinmektedir. Bkz. Ertüzün 1998, s. 11.

kimlerin katıldığı hakkında verdiği bilgiler konunun aydınlanması açısından önem arz etmektedir.

İslam tarihi kaynakları incelenirken dikkati çeken birkaç hususu burada belirtmekte fayda olduğu kanaatindeyim. Bu kaynakların kendilerine has bazı özellikleri bulunmaktadır. Mesela, Müslümanlar sefere çıktıklarında o dönemin kaynakları sefere çıkan kişiler ile ilgili çoğunlukla detaylı bilgiler vermezler. Buna rağmen zikretmeyi ihmal etmedikleri bazı isimler de vardır. Özellikle ordu komutanının kim olduğunu ve ordunun içerisinde sahâbilerden birisi var ise bunların isimlerini bildirirler. Bunun yanı sıra tâbiünden olup toplumun önde gelenleri arasında yer alanlar var ise, bunların da kimliğini bildirirler. Dolayısıyla bu sefer esnasında bölgeye giden sahâbiler olduysa, kaynakların bunları aktarmama ihtimalinin olmadığı varsayılarak değerlendirme yapılacaktır. Öte yandan konu hakkında bilgi veren Bizans kaynaklarında bazı isimler aktarılmış olsa da İslam ordusu hakkındaki bilgilerinin azlığı, bu konuda onları İslam tarihi kaynaklarının yanında oldukça geri planda bırakmıştır.

Bu aşamada ele alınacak ilk konu, Müslümanların İstanbul seferi esnasında ordunun içerisinde yer alan kişilerin sahâbî olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılacak ve aralarında sahâbe var ise sefer esnasında vefat edip etmedikleri tetkik edilecektir. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde sahâbilerin vefat yerleri tespit edilerek Kapıdağ yarımadasında sahâbe mezarının varlığı meselesi aydınlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. Kaynaklara Göre 50-60/670-680 Yılları Arası Bizans Seferlerine Katılan Müslümanlar

Seferin gerçekleştiği yıllarda Müslümanların, Anadolu'daki Bizans topraklarına yazlık ve kışlık seferleri devam etmektedir. Söz konusu seferlerle ilgili aktarılan malumat oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla bu seferlere katılanların, İstanbul seferini gerçekleştiren orduya iştirak etmiş olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Aynı zamanda seferin başlangıç ve bitiş tarihleri ile ilgili verilen ihtilaflı bilgiler de düşünülerek daha sağlıklı değerlendirme yapabilmek adına 670 yılından 680 yılına kadar Bizans üzerine yaz veya kış, karadan veya denizden giden Müslüman ordularındaki kişilerin tespiti yapılarak hemen hepsi değerlendirmeye tabi tutulacaklardır.

*Büsr b. Ebî Ertât*⁹⁹: Resûlullah (SAS) vefat ettiğinde çocuk yaşlardaydı. İyi bir Hz. Osman taraftarı olan Büsr sonraları Muaviye ile birlikte olmuş ve bazı isyanları bastırmakla görevlendirilmişti.¹⁰⁰ Hz. Ömer döneminden itibaren birçok defa ordu komutanlığı yapmış, Abdülmelik b. Mervân veya oğlu Velid'in hilafeti zamanında Suriye'de vefat etmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Taberî 1987, cilt III, s. 207-217-237; Halife b. Hayyat 1993, s. 165; Delaporte 1910, s. 90; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 468-478-493; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 82-104.

¹⁰⁰ Belâzurî 2020, cilt I, s. 573.

¹⁰¹ İbn Sa'd 2001, cilt VI, s. 539-540; Özyayın 1992, cilt VI, s. 494; Askalânî 1995, s. 421-422.

Muaviye b. Ebû süfyân Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

*Fedâle b. Ubeyd*¹⁰²: Hz. Peygamber'in yanında Bedir savaşı hariç diğer savaşların hepsine katılmıştır. Muaviye'nin valiliği döneminde Şam'da kadılık yapan Fedâle b. Ubeyd, onun halifeliliği döneminde Şam'da vefat etmiştir.¹⁰³

*Mücâhid b. Cebr*¹⁰⁴: İslam tarihinin ilk dönemlerinde iki farklı kişinin aynı adı taşıdığını görüyoruz. Bunlardan birinin sahâbe olduğu rivayet edilirken¹⁰⁵ diğerinin tâbiînden olduğu bilinmektedir. Sahâbe olarak bildirilen Mücahid b. Cebr'in ölüm yılı ve yeri tespit edilememiştir. Tâbiînden olan Mücahid'in ise yüz yaşının üzerinde Mekke'de öldüğü anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

*Tübey b. İmraeti Ka'b*¹⁰⁷: Ka'b el-Ahbar'ın karısının oğlu olarak nitelendirilmiş alim bir şahsiyet olup, hadisler rivayet eden tâbiînden birisidir.¹⁰⁸ 101 (719-720) yılında vefat ettiği söylenmektedir.¹⁰⁹

*Mâlik b. Avf*¹¹⁰: Huneyn gazvesinden sonra Müslüman olan sahâbilerdendir. Hz. Muhammed tarafından Hevazin kabilesi ve yine onlara sığınan diğer Müslümanlar üzerine vali tayin edilmiştir. Vali olduktan sonra birçok gayri müslime karşı cihat edip mücadele etmiştir.¹¹¹ Kendisine Malik b. Abdullah b. Avf denildiği de olmuştur.¹¹² Ölümü hakkındaki rivayetler doğru ise bahsi geçen Mâlik b. Avf aynı kişi olmamalıdır. Zira o 20 (641) yılından sonra Dımaşk'ta ölmüştür.¹¹³

*Cünâde b. Ebû Ümeyye el-Ezdi*¹¹⁴: Muaviye döneminde donanma komutanlığı yapmış olan Cünâde sahâbedendir. 80 (699) yılında Abdülmelik b. Mervan'ın hilafeti zamanında Şam'da vefat etmiştir.¹¹⁵ Muaviye, Cünâde'ye karşı hususi bir muhabbet beslemektedir. Bunun karşılığında Muaviye, neslini kendi nesline nispet etmesini istemiş ama olumsuz cevap almıştır.¹¹⁶

*Süfyân b. Avf el-Ezdi*¹¹⁷: Hz. Osman'ın hilafetinden itibaren Şam valisi Muaviye'nin Bizans üzerine sefere gönderdiği komutanlardan biridir.¹¹⁸ Muaviye, Hz.

¹⁰² Taberî 1987, cilt III, s. 207-217; Halife b. Hayyat 1993, s. 165; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 468-478; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 82.

¹⁰³ İbn Sa'd 2001, cilt IV, s. 306-307-IX/405; Askalânî 1995, cilt V, s. 281.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 497.

¹⁰⁵ Askalânî 1995, cilt VI, s. 217.

¹⁰⁶ İbn Sa'd 2001, cilt VIII, s.67-68; Kesler 2006, cilt 31, s. 441.

¹⁰⁷ Taberî 1987, cilt III, s. 241; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 497.

¹⁰⁸ İbn Sa'd 2001, cilt IX, s. 455; Kandemir 2001, cilt 24, s. 1-3; Kuzudişli 2011, s. 67-90.

¹⁰⁹ Askalânî 1995, cilt I, s. 495.

¹¹⁰ İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 501.

¹¹¹ İbn Sa'd 2001, cilt VI, s. 206-207; Belâzurî 2020, cilt I, s. 433.

¹¹² Askalânî 1995, cilt V, s. 550.

¹¹³ Küçükaşçı 2003, cilt 27, s. 505.

¹¹⁴ Taberî 1987, cilt III, s. 238-241-248-252-256; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 494-497-503-516-522; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 109-138-144-165-198.

¹¹⁵ İbn Sa'd 2001, cilt IX, s. 443; Önkâl 2001, cilt VIII, s. 116.

¹¹⁶ Belâzurî 2022a, cilt III, s. 74.

¹¹⁷ Taberî 1987, cilt III, s. 207-237-245; Halife b. Hayyat 1993, s. 165; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 468-493-501; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 82-104.

¹¹⁸ Halife b. Hayyat 1993, s. 165.

Ali ile olan mücadelesi esnasında da Süfyân'ı ordularının komutanı olarak görevlendirmiştir.¹¹⁹ Bunun yanı sıra Yezid b. Muaviye'nin sonradan dahil olduğu İstanbul seferinde de Süfyân ordu komutanı olarak görev yapmıştır.¹²⁰ Süfyân b. Avf'ın sahâbe olup olmadığı konusunda ittifak edilememiştir. Bir kısım tarihçilere göre, Süfyân b. Avf, Bizans üzerine çıkmış olduğu kış seferlerinden birinde 52 (672) yılında Anadolu'da vefat etmiş olmasına rağmen yeri belirlenememiştir.¹²¹

*Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî*¹²²: Muaviye'nin komutanı olarak görev yapmış, hatta halifeliğini tasdik ettirmek üzere askeri birliklerin başında çeşitli yerlere görevli olarak gönderilmiştir.¹²³ Sahâbe olduğuna dair bir kayıt bulunmamakla birlikte, Halife Abdülmelik b. Mervan döneminde halen hayatta olan Abdullah b. Mes'ade¹²⁴ muhtemelen tâbüündendi.

*Muhammed b. Abdullah es-Sekafî*¹²⁵: Seferde adı geçen isimlerden olan Muhammed b. Abdullah hakkında kaynakların suskun olduğunu görüyoruz. Buna rağmen kendisinin hadis naklettiği bazı kaynaklarda ifade edilmektedir.¹²⁶

*Abdurrahman b. Ümmü'l Hakem es-Sekafî*¹²⁷: Annesi Muaviye'nin kardeşidir. Kufe ve el-Cezîre'de valilik yapmıştır. Hatta dayısı Muaviye'nin ölümünden sonra kısa bir müddet el-Cezîre valiliğine devam etmiştir. Bazı kaynaklarda sahâbe olduğu söylense de genel kanaat tâbüünden olduğu yönündedir.¹²⁸

*Amr b. Mührez*¹²⁹: Adı Amr b. Muhriz şeklinde de okunmaktadır. Muaviye döneminde çok ön planda olmasa da ordu komutanlığı yapmıştır. Hatta Hâricîler ile 43 (663-664) yılında yapılan mücadelede ordu komutanı olan Ma'kıl'ın öldürülmesinden sonra komutanlığı devralmıştır.¹³⁰ Sahâbe olduğuna dair bir kayıtle karşılaşmamıştır.

*Abdullah b. Kays el- Fezârî*¹³¹: Muaviye döneminde Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin de katıldığı bazı seferlerde komutanlık yapmıştır.¹³² Sahâbe olduğuna dair herhangi bir kayda ulaşamamıştır.

¹¹⁹ Belâzurî 2021, cilt II, s. 192.

¹²⁰ Belâzurî 2022a, cilt III, s. 100.

¹²¹ İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 493; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 104; Ahatlı 2010, cilt 38, s. 22.

¹²² İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 493; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 104.

¹²³ Belâzurî 2021, cilt II, s. 196-197.

¹²⁴ Belâzurî 2022b, cilt IV, s. 59.

¹²⁵ Taberî 1987, cilt III, s. 237; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 493.

¹²⁶ Çelikan 2017, s. 111.

¹²⁷ Taberî 1987, cilt III, s. 238; Halife b. Hayyat 1993, s. 166; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 494.

¹²⁸ Başaran 1998, cilt I, s. 176.

¹²⁹ Taberî 1987, cilt III, s. 245; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 501.

¹³⁰ Belâzurî 2022a, cilt III, s. 186; Taberî 1987, cilt III, s. 193.

¹³¹ Taberî 1987, cilt III, s. 251; Halife b. Hayyat 1993, s. 170; Theophanes 1982, s. 52; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 501-515; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 143.

¹³² Halife b. Hayyat 1993, s. 184; Çakan 2000, s. 368.

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

*Abdurrahman b. Mes'ûd*¹³³: Annesi Müleyke binti Abdullah Hazrec kabilesinden olup Peygambere biat edenler arasındadır.¹³⁴ Abdurrahman hakkında ise sahâbe olduğuna dair kayıt bulunamamıştır.

*Yezid b. Şecere er-Ruhâvî*¹³⁵: Muaviye döneminde çeşitli seferlere komutan olarak katılan, aynı zamanda Mekke Emirliği yapmış olan Yezid b. Şecere'nin sahâbeden olduğu rivayet edilmektedir.¹³⁶ 58 (677-678) yılında vefat ettiği söylenmektedir.¹³⁷ Hz. Ali ile iktidar mücadelesine girdiğinde Muaviye'nin hac emirliğine tayin etmek istediği kişidir.

*İyâd b. el-Hâris*¹³⁸: Sahâbe olduğu rivayet edilmektedir. Ölüm yeri ve tarihi hakkında bilgi bulunamamıştır.¹³⁹

*Mâlik b. Abdullah el-Has'ami*¹⁴⁰: Sahâbeden olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴¹ Filistin'in fethini Hz. Ömer'e haber vermeye geldiği için Filistin kumandanı diye tanınmıştır.¹⁴² Muaviye ve Yezid dönemlerinde ordu komutanlığı yapmıştır. Ölüm yılı ve yeri hakkında malumat bulunamamıştır.

*Amr b. Mürre el-Cühenî*¹⁴³: Sahâbiler arasında gösterilen Amr b. Mürre rivayetlere göre Muaviye veya Abdülmelik b. Mervan'ın halifeliği döneminde ölmüştür.¹⁴⁴

*Ma'n b. Yezid es-Sülemi*¹⁴⁵: Bedir Savaşı'na katılan Ma'n b. Yezid sahâbedendir. 65 (684) yılında Merc-i Râhit Savaşı'nda öldüğü belirtilmektedir.¹⁴⁶

*Abdullah b. Muhammed*¹⁴⁷: Yemen asıllı bir sahâbedir.¹⁴⁸ Nerede ve ne zaman öldüğü hakkında kayıt bulunamamıştır.

*Husayn b. Nümeyr*¹⁴⁹: Emevilerin ünlü kumandanlarından biridir. Tâbiünden olan Husayn, Siffin Savaşı'nda Muaviye'nin yanında yer almış ve Musul yakınlarında 67 (686) yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁰

¹³³ Taberî 1987, cilt III, s. 248; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 503; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 138.

¹³⁴ İbn Sa'd 2001, cilt X, s. 372-373.

¹³⁵ Yakubî 2010, cilt II, s. 153; Taberî 1987, cilt III, s. 248-252; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 503; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 144.

¹³⁶ Kândehevî 1990, cilt IV, s. 201-202; Karahan 2012, cilt 42, s. 18.

¹³⁷ Askalânî 1995, cilt VI, s. 520.

¹³⁸ Yakubî 2010, cilt II, s. 153; Taberî 1987, cilt III, s. 248; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 503; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 138.

¹³⁹ Askalânî 1995, cilt IV, s. 624-625.

¹⁴⁰ Taberî 1987, cilt III, s. 245-252; Halife b. Hayyat 1993, s. 171; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 516; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 144-198.

¹⁴¹ Askalânî 1995, cilt IV, s. 541-542.

¹⁴² Algül 1997, cilt 16, s. 281.

¹⁴³ Halife b. Hayyat 1993, s. 171; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 522; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 165.

¹⁴⁴ Askalânî 1995, cilt V, s. 563.

¹⁴⁵ İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 118; Taberî 1987, cilt III, s. 241.

¹⁴⁶ Askalânî 1995, cilt VI, s. 101.

¹⁴⁷ Theophanes 1982, s. 52.

¹⁴⁸ Askalânî 1995, cilt V, s. 159.

¹⁴⁹ Halife b. Hayyat 1993, s. 171.

¹⁵⁰ Onat 1998, cilt 18, s. 413.

*Amr b. Yezid el-Cüheni*¹⁵¹: Tâbiünden olduğu konusunda bilgiler mevcuttur. Ölüm yeri ve tarihi hakkında malumat bulunamamıştır.¹⁵²

*Muhammed b. Malik*¹⁵³: Hakkında yeterli bilgi bulunmayan Muahmmmed b. Malik, Bera'dan nakille hadis rivayet etmiştir.¹⁵⁴ Dolayısıyla tâbiünden kabul etmek daha doğru olacaktır. Ölüm yeri ve yılı bilinmemektedir.

Görüldüğü üzere bahsi geçen İstanbul seferine katılma ihtimali olan Müslümanlardan 22 tanesini tespit etmek mümkün olmuştur. İsimlerin hemen yanında verilen dipnotlar bu kişilerin incelediğimiz süreç içerisinde sefere katıldıklarını söyleyen kaynaklara aittir. Tespit edilen kişilerden 9 tanesinin sahâbe, 11 tanesinin de tabiünden olduğu, 2 tanesinin ise sahâbeden mi yoksa tabiünden mi olduğu ihtilafıdır. Bunlardan 13 tanesinin ölüm yeri ve tarihi belirlenemediği için sefer esnasında vefat ettiği düşünülebilir. Bunlardan 6 tanesi sahâbe, 5 tanesi de tabiîn, 2 tanesi de ihtilafı olan kişilerdir. İçlerinde Süfyân b. Avf el-Ezdi'nin 52 (672) yılında Anadolu'da öldüğü bilinmesine rağmen, tam olarak yeri belirlenememektedir.¹⁵⁵

Bu durumda sefer esnasında vefat etmiş ve Kapıdağ yarımadasında mezarı bulunma ihtimali olan 6 sahâbe, 5 tabiîn ve 2 tane de sahâbe veya tabiünden biri olan toplam 13 kişi vardır. Lakin bu konuda yine de kesin hüküm vermek mümkün değildir. Bütün bunlara rağmen kesin olan bir şey var ki: İslamın ilk dönemlerinde gerçekleşen sefer sırasında Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, Kapıdağ yarımadasına da ayak basan sahâbe ve tabiînin varlığından rahatlıkla bahsedebiliriz.

Sonuç

Müslümanlar neredeyse İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Bizans üzerine seferlere çıkmış ve birçok başarı da elde etmiştir. Özellikle denizcilik alanında hızlı bir ilerleme kaydeden İslam ordusu bu gücünü en yakın devletlerden olan Bizans üzerinde kullanmaya başlamış ve bu doğrultuda kendilerine vazgeçilmez bir hedef olarak belirledikleri İstanbul'a kara seferleri yanında deniz seferlerine de başlamışlardır. Bu doğrultuda deniz yoluyla gerçekleşen İstanbul seferini konu edindiğimiz çalışmamızda, kaynakların verdiği ihtilafı ve konunun bütün ayrıntıları ile aydınlatılmasından yoksun bilgiler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu noktada öncelikle söylenmesi gereken bir şey var ise; o da seferin başlangıç tarihi ve bitiş tarihi konusundaki muammadır. Kaynaklar ile ilgili belirtilen sorunlar nedeniyle bu konuda net bir şeyler söylemenin zorluğu ile karşılaşınca, yapılan detaylı tetkikler neticesinde seferin 672-678 yılları arasında gerçekleşmiş olma ihtimalinin oldukça kuvvetli olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Özellikle İslam tarihi kaynaklarının daha çok Muaviye'nin ölümü yani 60 (680) yılında seferin sonlandığını söylemesine rağmen, bu dönemde Suriye'de Bizans kontrolünde 678 yılında Merdeîler tarafından çıkarılan

¹⁵¹ Taberî 1987, cilt III, s. 252-256; İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 516; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 144.

¹⁵² Askalânî 1995, cilt V, s. 122.

¹⁵³ Taberî 1987, cilt III, s. 241; İbn Kesîr 1995, cilt VIII, s. 118.

¹⁵⁴ Halife b. Hayyat 1993, s. 169.

¹⁵⁴ Aliyyü'l-Karî 2006, s. 296.

¹⁵⁵ İbnü'l-Esîr 1991, cilt III, s. 493; İbn Kesîr 1995, cilt VIIIa, s. 104; Ahatlı 2010, cilt 38, s. 22.

Muaviye b. Ebû süfyân Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

isyan neticesinde zor durumda kalan Muaviye'nin Bizans ile anlaşma yapmak durumunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Seferin kendisine has başka bir özelliği de tarihte ilk defa Bizans tarafından kullanılan ve denizde de yanabilen sıvı ateşin kullanıldığı savaş olmasıdır. Lakin bu ateşin savaşın hangi aşmasında kullanıldığı ise muallakta olmasına rağmen, muhtemelen savaşın son evresinde devreye alınmıştır. Bu ateş Müslümanların geri çekilmesinde de etkili olmuştur.

Bunların haricinde üzerinde tartışılan bir mesele de Müslüman donanmasının kış aylarında nerede konakladığı meselesidir. Nitekim İslam tarihi kaynaklarının konaklanan yerin Arvad adası olduğunu söylemeleri ve aslında böyle bir coğrafi yerin İstanbul yakınlarında olmaması, adanın neresi olduğuna dair bazı şüpheli yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bunun için adanın aslında Rodos adası olduğunu iddia edenler varsa da genel kanaat Arvad diye isimlendirilen bu adanın Kyzikos yani bugünkü adıyla Kapıdağ yarımadası olduğu yönündedir. Çalışmada ele alınan bu konu hakkındaki incelemeler neticesinde genel kanaate uygun olarak, Arvad adasının Kyzikos'dan başka bir yer olamayacağı kanısına varılmıştır. Bunun yanı sıra İslam tarihçilerinin Arvad isimlendirmesini neden kullandıkları üzerine yaptığımız inceleme neticesinde, bu adın aslında bölgeye daha önce gelmiş Argonautlar mitolojisine dayanabileceği kanaati oluşmuştur.

Çalışmada ele alınan konulardan bir tanesi de Kapıdağ yarımadasında ilk dönem Müslümanlarına ait izlerdir. Seferin başlangıç ve bitiş tarihi konusundaki çelişkili ifadeler göz önüne alınarak, seferin gerçekleştiğine emin olduğumuz on yıllık bir aralığı kapsayacak şekilde Bizans topraklarına sefer amacıyla geldiğini tespit edilen bütün Müslümanlar belirlenip bunlar üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır. Bunun neticesinde; 6 tanesi sahâbe, 5 tanesi tabiîn ve 2 tanesinin de hangi gruba dahil olduğu ihtilafli olan ilk dönem Müslümanlarından 13 tanesinin Kapıdağ yarımadasında mezarının bulunma ihtimali olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- “Golden Gate” 1991 *The Oxford dictionary of Byzantium*, 2. Cilt, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York.
- “Hebdemon” 1991 *The Oxford dictionary of Byzantium*, 2. Cilt, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York.
- “Magnaura” 1991 *The Oxford dictionary of Byzantium*, 2. Cilt, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York.
- Abû'l-Farac 1999 Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi I*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Adıgüzel 2010 Mehmet Adıgüzel, *Emeviler ve Abbasiler Döneminde İstanbul Kuşatmaları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ahatlı 2010 Erdinç Ahatlı, “Süfyân b. Avf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38. Cilt, s. 21-22.
- Algül 1997 Hüseyin Algül, “Has'am (Ben-î Has'am)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16. Cilt, s. 281-282.
- Aliyyü'l-Karî 2006 Aliyyü'l-Karî. *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler*. trc. Halil İbrahim Kutlay, İnkılab Yayınevi, İstanbul.
- Apak 2009 Adem Apak, “Emeviler Döneminde Anadolu'da Arap- Bizans Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2, s. 95-122.
- Askalânî 1995 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*, thk. A. A. Abdülmevcud - A. M. Muavvaz, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.
- Avcı 2017 Casim Avcı, “Müslüman Araplar Tarafından Bizans Başkenti İstanbul'a Düzenlenen Askeri Seferler”, *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. Murat Arslan-Turhan Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.
- Başaran 1998 Selman Başaran, “Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1. Cilt, s. 176.
- Belâzurî 2002 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Belâzurî 2020 Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, ed. Adnan Demircan, 1. Cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul.
- Belâzurî 2021 Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, ed. Adnan Demircan, 2. Cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul.
- Belâzurî 2022a Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, ed. Adnan Demircan, 3. Cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul.
- Belâzurî 2022b Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, ed. Adnan Demircan, 4. Cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul.

Muaviye b. Ebû süfyân Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

- Brooks 1898 E.W. Brooks, "The Arabs in Asia Minor (641–750), from Arabic Sources". *The Journal of Hellenic Studies*, XVIII, s. 182-208.
- Canard 1956 Marius Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", çev. İsmail H. Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, s. 213-259.
- Cedrenus 1838 Georgius Cedrenus, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, I. Cilt, Impensis Ed. Weberi, Bonnae.
- Conrad 1992 L. I. Conrad, "The Conquest of Arwād: A Source-Critical Study in the Historiography of the Early Medieval Near East", *The Byzantine and Early Islamic Near East, I, Problems in the Literary Source Material*, ed. Averil Cameron-Lawrence I. Conrad, Princeton-New Jersey: Darwin Press, s. 317-401.
- Çakan 2000 İsmail L. Çakan, "Sahâbî Kimliği Açısından Eyüp Sultan'ın Bazı Davranış ve Değerlendirmeleri", *IV. Eyüpsultan Sempozyumu*, Eyüp Belediyesi, İstanbul.
- Çelikan 2017 Serkan Çelikan, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Küllî Kaidelerinin (Kavâid-i fıkhiyye) Hadis Literatüründeki Kaynakları*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Delaporte 1910 Louis Joseph Delaporte, *La chronographie d'Élie Bar-Şinaya, Métropolitain de Nisibe. Bibliothèque de l'École des Hautes Études*, Librairie Honoré Champion, Paris.
- DİA 1991 "Ammûriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3. Cilt, s. 79.
- Dineverî 1960 Ebû Hanife Ahmed b. Davud b. Venend Dineverî, *el-Ahbaru't-tıval*, thk. Abdülmün'im Amir, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat.
- Ertüzün 1998 Reşit Mazhar Ertüzün, *Kapıdağ Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*, Papirüs Basım, İstanbul.
- Fayda 1993 Mustafa Fayda, "Cerâcime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7. Cilt, s. 389-390.
- Grainger 2022 John D. Grainger, *The Forty Sieges of Constantinople: The Great City's Enemies and Its Survival*, Pen-Sword Books, Philadelphia.
- Halife b. Hayyat 1993 Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyat*, tah. Süheyl Zekkar, Darü'l-Fikr, Beyrut.
- Hamilton ve Jotischky 2020 Bernard Hamilton - Andrew Jotischky, *Latin and Greek Monasticism in the Crusader States*, Cambridge University Press, Cambridge.
- İbn A'sem 1986 Ebu Muhammed İbn A'sem Ahmed b. A'sem el-Kufî, *el-Fütüh, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut.

- İbn Hibban 1987 Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut.
- İbn Kesîr 1995 Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8. Cilt, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbn Sa'd 2001 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, ed. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire.
- İbnü'l-Cevzi 2013 Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf b. Kızıoğlu Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-zaman fi tevârihi'l-a'yan*, thk. Muhammed Rıdvan Araksusi, er-Risaletü'l-Alemiyye, Dımaşk.
- İbnü'l-Esîr 1991 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul.
- Kândehevî 1990 M. Yusuf Kândehevî, *Hayâtü's Sahabe*, trc. Sıtkı Güllü, 4. Cilt, Divan Yayınları, İstanbul.
- Kandemir 2001 M. Yaşar Kandemir, "Kâb el-Ahbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24. Cilt, s. 1-3.
- Karahan 2012 Abdullah Karahan, "Ubeydullah b. Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42. Cilt, s. 18.
- Kesler 2006 Muhammed Fatih Kesler, "Mücahid b. Cebr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31. Cilt, s. 442-443.
- Koçhan 2004 Nurettin Koçhan, "Argonautlar Mitolojisine Göre Kyzikos Kentinin Topografik Yapısı", *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 423-426.
- Koçhan 2013 Nurettin Koçhan, "Kyzikos, Hellespontus'da Bir Eyalet Merkezi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 31, s. 69-91.
- Kudame b. Cafer 1981 Kudame b. Cafer, *Kitâbü'l-harac ve sınaatü'l-kitâbe*, thk. Muhammed Hüseyin Zebidi, Dârü'r-Reşid, Bağdad.
- Kuzudişli 2011 Ali Kuzudişli, "Ka'bu'l-Ahbâr'ın Karısının İki Oğlu ve Rivayetlerinin İsrailiyatla İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, s. 67-90
- Küçükaşçı 2003 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mâlik b. Avf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, s. 504-505.
- Küçükaşçı 2009 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Savâif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36. Cilt, s. 185-186.
- Küçükaşçı 2015 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "İlk Müslümanların İstanbul Seferleri ve Eyüp Sultan", *Düşten Fethe İstanbul*, Ed. Coşkun Yılmaz, İhlas Matbaacılık, İstanbul, s. 33-50.
- Menbicî 1986 Agapiyos b. Kostantin el-Menbicî, *El-Müntehab min Târih-i Menbicî*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Darü'l Mansur, Lübnan.

Muaviye b. Ebû süfyân Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

- Menbidj 1909 Agapius De Menbidj, *Kitab Al-Unvan*, 2. Cilt, haz. Alexandre Vasiliev, Imprimeurs-Editeurs, Paris.
- Mesûdî 2018 Mesûdî, *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Müller-Wiener 1988 Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, çev. Erol Özbek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Nikephoros 1990 Patriarch of Constantinople Nikephoros, *Short History*, ed. and trans. Cyril Mango, Dumbarton Oaks Texts, Washington D.C.
- Onat 1998 Hasan Onat, "Husayn b. Nümeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18. Cilt, s. 413-414.
- Ostrogorsky 1999 George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Önkal 2001 Ahmet Önkal, "Cünâde b. Ebû Ümeyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8. Cilt, s. 116.
- Özaydın 1992 Abdülkerim Özaydın, "Büsr b. Ebû Ertât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6. Cilt, s. 494.
- Özbayoğlu 2003 Erendiz Özbayoğlu, "Bizans Döneminde Zeytinburnu", *Surların Öte Yanı Zeytinburnu*, haz. Burçak Evren, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, s. 14-37.
- Özkuyumcu 2002 Nadir Özkuyumcu, "İfrikiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21. Cilt, s. 515-516.
- Özkuyumcu 2003 Nadir Özkuyumcu, "İslâm'ın İlk Dönemlerinde Müslümanların Denizcilğe Bakışları ve Kıbrıs", *Türk Yurdu Dergisi*, 23/186, s. 34-37.
- Özkuyumcu 2007 Nadir Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Manisa.
- Porphyrogenitus 1967 Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed.-tran. Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, Harvard University Press, Washington.
- Sebēos 1999 Sebēos. *The Armenian History Attributed to Sebeos*, trans. Robert W. Thomson, Liverpool University Press, Liverpool.
- Syrien 1901 Michel le Syrien. *Chronique de Michel le Syrien patriarche jacobite d'Antioche: 1166-1199*, 2. Cilt. nşr. ve trc. J.-B. Chabot, Ernest Leroux Edituer, Paris.
- Taberî 1987 Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2. Cilt, Dar'ül-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Theophanes 1982 Theophanes, *The chronicle of Theophanes*, trans. Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Uçar 1986 Şahin Uçar, "Müslümanların İstanbul'u Fethetmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara", *Selçuk Dergisi*, 1, s. 65-83.

- Uçar 1990 Şahin Uçar, *Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Yakubî 2010 Yakubî, *Tarihu'l Ya'kûbî*, 2. Cilt, Şirketu'l-Âlemi'l-Matbûat, Beyrut.
- Yâkût el-Hamevî [t.y.] Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldan*, Dâru Sadır, Beyrut.
- Yıldız 1993 Hakkı Dursun Yıldız, "Ecnâdeyn Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10. Cilt, s. 385.

SUMMARY

The Kapıdağ Peninsula holds a significant geographical and strategic importance within the Marmara Sea basin. Its proximity to the straits and Istanbul has drawn people's attention throughout history. Indeed, in the 7th century, during the Istanbul campaign conducted by the Muslims, believed to have lasted for seven years, some sources indicate that it was used as a winter lodging center by the naval forces. However, the insufficiency of questioning this information adequately has necessitated a thorough examination due to its importance. Using the Kapıdağ Peninsula as a lodging center by the Muslims in such an early period is noteworthy. Moreover, the substance historically known as "Greek fire," which could even burn in water and was highly effective against ships, was first used during this campaign. Based on these significant events that make the campaign even more important for researchers, this study addresses the occurred Istanbul campaign and the use of the Kapıdağ Peninsula as a winter location by the Muslims, while also attempting to evaluate whether any traces from that era still exist in the region.

The conflict between the Muslims and the Byzantines, which began during the time of Prophet Muhammad with the Battles of Mūtah and Tabūk, and intensified with the Battles of Ajnadayn and Yarmūk, led to the Muslims gaining control over Palestine and Syria, consequently ending Byzantine presence in the region. Alongside Mu'āwiyah's governorship in Damascus, the Muslims continued planned summer and winter campaigns into Anatolian territories, resulting in successful conquests. Simultaneously, upon capturing new territories, the Muslims inherited the maritime legacy in these areas and further developed it. As a result, Muslims venturing into the Mediterranean captured Cyprus and inflicted significant losses upon Byzantium through the Battle of the Masts.

During his governorship, Mu'āwiyah significantly transformed the Islamic state's approach to maritime matters, fostering a new perspective among the Muslims. After assuming caliphate, Mu'āwiyah rapidly continued his efforts in this domain. Following this period, he had numerous ships constructed. Naturally, these maritime activities served various purposes, with one of the most important being the upcoming campaigns to Constantinople.

In 669, during Mu'āwiyah's reign, the Islamic armies' expedition to Constantinople did not yield the desired results. Nevertheless, the Muslims continued

Muaviye b. Ebû süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri

their unceasing campaigns into Byzantine Anatolian territories. Furthermore, Mu'āwiyah began preparations for a new campaign to Constantinople. Shortly thereafter, he dispatched a fleet prepared for this purpose against the Byzantines. The army, after a long sea voyage, initially arrived in Cilicia and spent the winter there. During subsequent developments, Abdullah ibn Muhammad captured İzmir, while Kays conquered the Kilikya and Lycia regions. These captured territories seemed to be temporarily occupied, serving as steppingstones toward the ultimate goal of Constantinople. They were crucial for supplying ships and resting the crew during extended sea journeys. However, among the captured coastal territories, the situation with Cyzicus (Kapıdağ Peninsula) was distinct, as it was acquired to serve as a permanent base. Its proximity to Istanbul and its natural bay made Cyzicus the most suitable location for wintering during this process. Under these circumstances, the campaign continued with winter months spent in Cyzicus and summer expeditions to Istanbul. After seven years of this pattern, the Muslims, having failed to achieve success, embarked on their return journey, suffering numerous losses.

On their return journey, the Muslims revisited the previously captured Lycia (Syllaion) region. However, they likely encountered unexpected resistance from the Byzantines there. The Islamic army, under the command of Süfyan b. Awf, had to engage in battle against the forces led by Florus, Petronas, and Kyprianos. In this struggle, 30,000 Muslims lost their lives. Those who survived boarded their ships, but they faced fierce winds and subsequent storms. Struggling to cope with adverse weather conditions, the Muslims could do nothing as their ships began to break apart among the waves. After a while, the fleet was entirely lost, all the ships sank, and according to historical sources, the flames of Greek fire were ignited during this battle, causing the remaining ships of the Muslims to burn and be destroyed. Having learned to use this technique, the Byzantines continued this practice, turning it into a tradition.

After discussing the Istanbul campaign centered in Kapıdağ Peninsula, the study addresses a topic frequently discussed among the local population, sometimes even reported in local newspapers: the presence of the graves of the Companions of the Prophet in Erdek, a town located on the Kapıdağ Peninsula. The foundation for this notion is based on the Istanbul campaign. The possibility of the Companions having come to the region arises from the Muslims' army spending their winters on the Kapıdağ Peninsula during the campaign. In this case, the information provided by sources about who participated in the war holds importance in shedding light on this matter. According to the results of the research, it is possible that the graves of six Companion and five Tabi'un and two of the first period Muslims, whose group is disputed, may be found in this region. However, providing definite information on this matter remains challenging.

EKLER

Ek-1: Erdek ilçesi Hamamlı köyü yakınlarındaki sahabe mezarı olduğu düşünülen kabir.

Ek-2: İslam donanmasının sefer esnasında uğradığı ve ele geçirdiği yerler

Ek-3: İslam donanmasının kışladığı Kyzikos ve sefer düzenlediği İstanbul.

